

В.Л. ВАКУЛЕНКО, к.е.н., Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

В.Л. ВАКУЛЕНКО, к.э.н., Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики

V. VAKULENKO, PhD, State Research Institute of Informatization and Economic Modelling

ОСНОВИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

ОСНОВЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

BASIC PROMOTION OF AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE

В статті розглянуто особливості стимулювання розвитку аграрного сектору України на основі державної політики в умовах сьогодення. Проаналізовано сучасний стан державного регулювання агровиробництва та наявні механізми його розвитку. Визначено ряд заходів, необхідних для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, сільськогосподарська продукція, розвиток, держава, політика, підтримка, стимулювання, бюджет, напрями розвитку.

В статье рассмотрены особенности стимулирования развития аграрного сектора Украины на основе государственной политики. Проанализировано современное состояние государственного регулирования агропроизводства и имеющиеся механизмы его развития. Определен ряд мер, необходимых для стимулирования производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, развитие, государство, политика, поддержка, стимулирование, бюджет, направления развития.

Scrutinized features of stimulating development of Ukraine's agricultural sector based on public policy. Analyzed state regulation of agricultural production and available mechanisms for development. Determined measures needed to stimulate agricultural production.

Keywords: agrarian sector, agriculture, agricultural products, development, government, politics, support, encouragement, budget, development lines.

Постановка проблеми. Основні напрями розвитку сільськогосподарського виробництва повинні зосереджуватись на розв'язанні проблем, що в сукупності забезпечують під-

вищення конкурентоспроможності галузі та її прогресивному розвитку в умовах сьогодення. Серед таких, вважаємо, досить важливе місце посідає необхідність удосконалення

державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Ефективність сільськогосподарського виробництва наразі є низькою, а сільськогосподарські підприємства здебільшого не спроможні самостійно забезпечити її підвищення. Саме тому, вважаємо, вирішення даної проблеми вимагає створення дієвої системи державного аграрного протекціонізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам формування ефективної аграрної економіки присвячені дослідження таких вітчизняних вчених як: В. Амбросов, П. Березівський, П. Гайдуцький, В. Зіновчук, С. Онисько, П. Саблук, Г. Черевко, В. Шиян та багато ін. Що ж стосується аспектів державного регулювання інноваційного розвитку, то слід відзначити таких зарубіжних та вітчизняних вчених як: Г. Атаманчук, Л. Безчасний, Р. Блейк, В. Бодров, А. Гальчинський, В. Геєць, Г. Гольдштейн, В. Гриньов, С. Ілляшенко, А. Мельник, М. Туган-Барановський, Л. Тулуш, Й. Шумпетер, Н. Фонштейн та ін. Також важливий аналітичний матеріал щодо механізмів державного регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку, а також шляхи вирішення пов'язаних з ним проблем містять праці таких учених, як: Ю. Бажал, С. Біла, І. Бланк, В. Воротін, М. Гаман, В. Герасимчук, А. Дегтяр, С. Захаров, О. Іваницька, М. Корецький, Т. Майоров, В. Мартиненко, А. Мерзляк, О. Мордвінов, В. Огаренко, А. Пересада, В. Пілюшенко, та ін. Водночас окремі аспекти проблем державного регулювання задля стимулювання розвитку аграрного сектору економіки в умовах сьогодення, вважаємо, залишаються дискусійними і потребують подальшої розробки.

Мета статті. Розглянути особливості стимулювання розвитку аграрного сектору України на основі державної політики в умовах сьогодення. Проаналізувати сучасні проблеми агровиробництва та стан державного регулювання задля розвитку виробництва сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу. Досвід аграрних країн світу показує, що державна підтримка відіграє досить вагомий роль в забезпеченні розвитку сільського господарства. Наразі Міністерством аграрної політики та продовольства України оприлюднено проект Закону України «Про сти-

мулювання розвитку агропромислового комплексу України» [1], яким передбачається регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією державної політики щодо розвитку агропромислового комплексу України, стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, створення сприятливих умов для суб'єктів господарювання у сільському господарстві, забезпечення продовольчої безпеки. Наразі державна підтримка агропромислового комплексу повинна базуватись на захисті національних інтересів, а також з урахуванням взятих на себе міжнародних зобов'язань в рамках СОТ. Саме тому, Урядом передбачається реалізувати стимулювання агропромислового комплексу за наступними напрямками: здійснення заходів загального характеру (стимулювання дослідницької та науково-дослідницької діяльності, навчання та підготовки спеціалістів, проведення ветеринарних, санітарних та фітосанітарних заходів, проведення інформаційної та консультативної роботи, здійснення дорадчої діяльності, тощо); заходів з розвитку ринку та підтримки виробництва (підтримка виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, підтримку доходів сільськогосподарських виробників, цінова стабілізація на аграрному ринку); заходів стимулювання, не пов'язаних із виробництвом: регіональні виплати в депресивних, гірських та неблагополучних регіонах, надання компенсацій сільськогосподарським виробникам вартості будівництва соціально-побутових об'єктів в сільських регіонах, тощо).

Разом з цим, до інструментів стимулювання розвитку агропромислового виробництва слід віднести державні аграрні інтервенції, фінансову підтримку агропромислового виробництва у вигляді прямих виплат виробникам (вони здійснюються в розрахунок на: гектар сільськогосподарських угідь, що знаходяться в обробітку; голову сільськогосподарських тварин, що знаходяться у власності; одиницю виробленої продукції; одиницю реалізованої продукції; часткова компенсація капітальних і поточних витрат; часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами; компенсація витрат на страхування від сільськогосподарських ризиків, в тому

числі страхування доходів; надання коштів сільськогосподарським виробникам на поворотній основі).

На сьогоднішній день, основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінній, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення визначені Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [2]. Наразі існує як пряма бюджетна підтримка сільського господарства, так і за рахунок податкових пільг, зокрема: пільгове оподаткування (ПДВ, фіксований сільгосподаток); фінансування цільових програм розвитку окремих галузей; аграрні інтервенції; доплати за одиницю тваринницької продукції, зданої на переробні підприємства; компенсація відсотків за кредитами; дотації в розрахунок на поголів'я тварин. Державна підтримка спрямовується за такими напрямками: фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та лізингових платежів; часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм та підприємств з виробництва комбікормів; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва; підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції; часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів; формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом; підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; – селекція в тваринництві та птахівництві; селекція в рослинництві; бюджетна тваринницька дотація; захист, відтворення та підвищення родючості ґрунтів; охорона, захист та раціональне використання лісів; проведення державних виставкових заходів; запобігання розповсюдженню інфекційних хвороб тварин; державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними.

Щорічно у державному бюджеті передбачалися кошти на здешевлення кредитів. Відповідно до затвердженого Порядку використання бюджетних коштів, підтримка надається у вигляді часткової компен-

сації відсоткової ставки за залученими суб'єктами господарювання АПК у банках, у тому числі іноземних, короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими кредитами та позиками, середньостроковими та довгостроковими кредитами та позиками в іноземній валюті. Компенсація надається позичальникам за кредитами, залученими у національній валюті у розмірі подвійної облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 7 відсотків річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами. У 2000–2012 роках вартість кредитних ресурсів для сільгосптоваровиробників, які мали змогу скористатися цією державною програмою, були майже вдвічі дешевші від їх ринкової вартості.

За даними Мінагрополітики, згідно з річним розписом асигнувань загального та спеціального фондів Державного бюджету України на 2016 рік, за основними програмами державної підтримки розвитку агропромислового комплексу передбачені видатки в обсязі 369,6 млн. гривень за наступними бюджетними програмами: фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів – 300 млн. гривень (проте станом на початок вересня поточного року Мінагрополітики спрямовано лише 34,6%); державна підтримка галузі тваринництва – 30,0 млн. гривень (виділено асигнувань лише 14,9%); надання кредитів фермерським господарствам – 15,8 млн. гривень (на рахунки Мінагрополітики надійшло асигнувань в повному обсязі); фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах лізингу – 3,8 млн. гривень (надійшло асигнувань в повному обсязі); фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі – 5,0 млн. гривень (надійшло асигнувань на рахунки Міністерства 72,0%); загальне керівництво та управління у сфері агропромислового комплексу – 85,5 млн. гривень (фактично спрямовано 59,8%); дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації с/г продукції, дослідження та експерименталь-

ні розробки у сфері АПК – 50,5 млн. гривень (фактично спрямовано 72,0%); підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу – 7,8 млн. гривень (фактично спрямовано 50,8%); витрати Аграрного фонду пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду – 100 млн. гривень (фактично спрямовано лише 17,0%); організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду – 49,1 млн. гривень (фактично спрямовано лише 75,1%), тощо.

Слід зазначити, що на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції та продовольчому споживчому ринку держава застосовує заходи цінової стабілізації з дотриманням антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції. Зміст даних заходів полягає у здійсненні державним інтервенційним агентом державних аграрних інтервенцій, що дадуть змогу забезпечити стабільність споживчих цін на продовольство та продовольчу безпеку держави. Державні аграрні інтервенції здійснюються, по-перше, шляхом закупівель державним інтервенційним агентом об'єктів державних аграрних інтервенцій на організованому аграрному ринку з метою зменшення сезонного коливання цін та підтримки доходів вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через спотові закупівлі та форвардні закупівлі. По-друге, шляхом продажу державним інтервенційним агентом об'єктів державних аграрних інтервенцій на організованому аграрному ринку для забезпечення продовольчої безпеки, а в окремих випадках відповідно до рішення Кабінету Міністрів України за цінами, нижчими за ринкові.

Досвід країн із розвинутим агропромисловим сектором доводить, що аграрна політика реалізується переважно шляхом здійснення заходів економічного стимулювання. У США рівень підтримки аграрного виробництва становить 10% вартості випуску продукції сільського господарства. У країнах ЄС рівень підтримки становить до 20% вартості випуску продукції сільського господарства. Саме тому, Урядом України заплановано до 2020 року збільшити

обсяг підтримки за рахунок коштів державного бюджету щороку та повинен становити не менше 1 відсотка обсягу виробництва валової продукції сільського господарства.

Наразі ж проектом Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [3] Міністерством аграрної політики та продовольства України передбачені видатки у обсязі 8 274,5 млн грн, в тому числі за рахунок коштів загального фонду 5 382,3 млн грн та 2 892,2 млн грн за рахунок коштів спеціального фонду.

Разом з тим, у проекті бюджету 2017 року за основними програмами підтримки розвитку підприємств АПК передбачено видатки у обсязі 3 686,8 млн грн, в тому числі за рахунок коштів загального фонду – 2 138,0 млн грн та за рахунок коштів спеціального фонду – 1 548,8 млн грн.. Слід зазначити, що в наступному 2017 році Урядом передбачаються наступні асигнування до АПК: фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів (в обсязі поточного 2016 року та становить 300 млн гривень); фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі (55 млн гривень, крім того за рахунок спеціального фонду 5 млн грн; державна підтримка розвитку, закладання молодих садів виноградарників та ягідників і нагляд за ними (75 млн гривень); надання кредитів фермерським господарствам (25 млн гривень, крім того за рахунок спеціального фонду 40 млн гривень); державна підтримка галузі тваринництва (210 млн гривень); фінансова підтримка сільгосптоваровиробників (1 473 млн гривень, та за рахунок коштів спеціального фонду 1 500 млн гривень).

Проектом Закону передбачено залучення кредитів (позик) до спеціального фонду Державного бюджету України від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів, в тому числі згідно з додатком №9 до проекту Закону, передбачено залучення 400 млн євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів у агропромисловому комплексі. Також проектом передбачена можливість надання державних гарантій, в тому числі суб'єктам господарювання – резидентам України за кредитами (позиками), що залу-

чаються для фінансування інвестиційних проєктів у сфері сільського господарства.

В цілому, на відміну від підтримки сільгосппідприємств через спеціальний режим ПДВ, який діяв для всіх господарств (від фермера до агрохолдинга), теперішня ситуація дозволяє збільшити ефективність підтримки сільського виробника, зберігши при цьому основні переваги спеціального режиму – антикорупційність, автоматичність та оперативність.

Проаналізувавши наявні механізми державної підтримки сільськогосподарського виробництва, слід виділити наступні напрями [4, С. 112]: податкова політика, що проводиться завдяки призначенню диференціальної ставки податків, уведення податкових пільг, звільнення від податків; грошово-кредитна політика, що дозволяє вплинути на грошовий обіг; бюджетна політика – розподіл коштів бюджету за різними напрямами; субсидування відсоткових ставок за кредитами для агропромислових підприємств, формування регіональних і державних продовольчих фондів, лізинг та ін.; цінова політика в цілому здійснюється шляхом регулювання цін, установлення граничних цін на деякі суспільно значимі товари й послуги, граничних рівнів рентабельності для підприємств-монополістів і критеріїв, що визначають величину цін; механізм гарантованих цін, що встановлюються органами влади на рівні, що забезпечує господарствам мінімальну рентабельність виробництва й одержання доходів, достатніх для розширеного відтворення, граничних цін, якщо ціни на внутрішньому ринку істотно вище імпортних, а збут вітчизняного продовольства ускладнений, моніторингу паритету цін і поліпшення їхнього співвідношення, закупівельних і товарних інтервенцій, диференціації транспортних тарифів на перевезення сільськогосподарської продукції й продовольства; планування, якому належить особливе місце в системі підтримки аграрного сектора (інструментами є прогнози, цільові програми, перспективні й поточні плани, що мають рекомендаційний характер та включає прогнозування, розробку програм і планів різного призначення, дає змогу передбачити позитивні наслідки прийнятих рішень); дотації з бюджету – це асигнування з дер-

жавного бюджету, що виділяються підприємствам за продану продукцію для покриття збитків; підтримка сфер освіти, охорони здоров'я, охорона навколишнього середовища, соціальна політика – підтримка наукових досліджень по тематиці, що представляє інтерес для агробізнесу, сприяння розвитку соціальної сфери села (регулювання умов праці, трудових відносин, оплати праці, заходів пенсійного забезпечення, допомога інвалідам, дітям, страхування життя й здоров'я селян), заходів щодо захисту природи; державне замовлення, коли держава виступає замовником продукції; механізм обмежень і заборон певних видів економічної діяльності, державне ліцензування та реєстрація; зовнішньоекономічна політика, що припускає законодавче встановлення ставок мит, обмінних курсів валют, використання іноземних позик, інвестицій, валютних обмежень (установлення квот, мит на імпорт або експорт сільськогосподарської продукції та продовольства з метою захисту вітчизняних товаровиробників і продовольчого ринку [5, с. 126–142; 6, с. 258–265; 7]). Саме тому слід відзначити важливість оптимальної взаємодії між механізмом державного і ринкового регулювання, але вона повинна залежати від співвідношення попиту та пропозиції на продовольчому ринку сільськогосподарської продукції, враховуючи інтереси як виробників, так і споживачів даної продукції.

Враховуючи вищезазначене, слід підтримати позицію, що державна фінансова політика виробництва сільськогосподарської продукції України в умовах обмеженості ресурсами повинна орієнтуватися на побудову самодостатнього фінансово незалежного аграрного сектора економіки. Бюджетне фінансування варто зосередити на заходах «зеленої скриньки», що в першу чергу здійснюватимуться за наступними напрямами: сприяння проведенню наукових досліджень, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультатійного обслуговування; фінансування проведення ветеринарних та фітосанітарних заходів, контроль безпеки продуктів харчування; сприяння збуту сільгосппродукції, у тому числі збирання, обробка та поширення ринкової інформації; сприяння структурній перебудові сільськогосподар-

ського виробництва; охорона навколишнього середовища; розвиток та проведення програм регіонального розвитку.

Разом з тим, слід відзначити необхідність удосконалення механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх застосуванні. Щорічна зміна організованості та механізмів виділення коштів із державного бюджету, їх громіздкість, довготривале затвердження та внесення неодноразових змін протягом періоду спричиняє несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки та неефективне їх використання [8].

Висновки. В результаті проведеного дослідження, слід відзначити гостру необхідність упорядкування ходу державного фінансування сільського господарства, збільшення його обсягів та підвищення ефективності його застосовування задля результативного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції. Участь України у СОТ надає сільськогосподарському виробництву України ряд переваг, а тому слід відзначити найбільш актуально необхідні напрями державної політики, що є основою стимулювання розвитку аграрного сектору України та здатні нейтралізувати можливі негативні наслідки: сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів; стимулювання внутрішнього попиту на продовольство; підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок поліпшення якості та безпеки продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів якості; сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках; підтримка на державному рівні розвитку кооперації сільськогосподарських фермерських фор-

мувань, формування для них сприятливої ринкової інфраструктури; сприяння розвитку сільської місцевості, активне використання переваг «зеленої скриньки».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України» Режим доступу: [[http://minagro.gov.ua/system/files/Проект%20Закону%20Про %20стимулювання%20розвитку%20АПК%20України_8.pdf](http://minagro.gov.ua/system/files/Проект%20Закону%20Про%20стимулювання%20розвитку%20АПК%20України_8.pdf)],
2. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
3. Проект Закону про Державний бюджет України на 2017 рік – Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60032]
4. Музиченко А. С., Голуб Т. І. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектора України / А. С. Музиченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету – Вип. 6, Ч. 2 – 2016 – С. 112–115.
5. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики: методология и теория / Л.И. Дмитриченко. – Донецк: УкрНТЭК, 2001. – 330 с.
6. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду / Відп. ред. редкол. Б.Й. Пасхавер. – К.: НАН України; Інститут економіки, 2011. – 350 с.
7. Гайдуцький А. Інвестиційні аспекти вступу до СОТ для аграрних секторів країн Центральної і Східної Європи / А. Гайдуцький // Економіка України. – 2009. – № 7. – С. 83–89.
8. Аграрный протекционизм: научные основы и механизмы осуществления в условиях рыночных отношений // Науч. тр. ВИАПИ им. А.А. Никонова. – М.: ВИАПИ, ЭРД, 2007. – Вып. 17. – 472 с.